

РЕЦЕНЗИЯ
ЗА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД НА ДИАНА КОСТОВА
„ЦЪРКВАТА И МАСОНСТВОТО В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ПЪРВАТА
ПОЛОВИНА НА XX ВЕК (БОГОСЛОВСКО-АПОЛОГЕТИЧНО
ИЗСЛЕДВАНЕ)“
ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“
ПО ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 2.4. РЕЛИГИЯ
И ТЕОЛОГИЯ (Християнска апологетика)
от проф. дфн Нина Димитрова

Диана Костова има бакалавърска и магистърска степен от Югозападния университет „Неофит Рилски“; от януари 2016 г. е редовен докторант към катедрата по *Историческо и систематическо богословие* в Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Освен дисертационния труд и автореферата, депозирани са и две публикации на авторката по избраната тема. В приложена справка фигурират данни за трета публикация – под печат.

Дисертацията (от 269 стр.) е компаративистко по характера си изследване – тя съпоставя масонството с православието, като конкретизира сравнението до *българския случай*, т.е. изследва взаимоотношенията между Българската православна църква (от първата половина на XX век) и масонството; акцентира върху присъствието на последното в нея. Трудът има следната структура – предговор, увод, четири глави и заключение. Приложен е и *пояснителен списък на основните термини*, а също и илюстрации на образци от масонската практика – както от световната, така и от родната. Библиографията обхваща 127 монографии и 87 заглавия на статии на кирилица, 22 монографии на латиница, над сто текста от електронни източници и, което е особено важно, множество архивни материали. Така общият брой на ползваните информационни единици е впечатляващото число 341.

В *Предговора* докторантката обяснява мотивите си за избора на тази „парлива“, по думите ѝ, тема, сред които и желанието да обясни увлеченията на православния клир у нас към масонството. В *Увода* добавя, че мотивацията идва от обстоятелството как и досега „липсва ясно, точно, коректно и еднозначно становище от страна на Българската православна църква относно свободното зидарство“ (с. 15). Диана Костова изтъква, че няма амбициите да даде изчерпателна картина на масонството (непосилна задача), но в

аванс ще споделя, че все пак написаното от нея по този въпрос е твърде богато във фактологично отношение, дори на места излишно подробно. Без съмнение това придава на работата достатъчна информативност.

В *Увода* е анонсирана целта на предлаганото изследване, която е изясняването на същността на масонството като явление, както и на неговите връзки с православната Църква в България от първата половина на XX век. Осъществяването на поставената цел е предвидено чрез изпълнението на четири основни задачи; посочен е и използваният научен инструментариум, превръщащ изследването в многопрофилно.

Докторантката логично е решила да посвети отделни глави на анализа на двата сравнявани компонента. Така първата глава е отредена на Църквата като *богочовешки организъм* (тук анализът е прецизен) и на историческия път на БПЦ, на етапите в този път, като вниманието на авторката основателно е съсредоточено не само върху традиционно изтъкваната църковна роля като крепител на *народностното* съзнание, но като крепител и на *духовността* на българския народ – специален акцент е поставен именно върху православнохристиянската духовност на българския народ. Удовлетворителен е анализът на понятието *духовност*, предложен от Диана Костова, която тук, в края на тази първа част на работата си, разсъждавайки върху съвременния религиозен синкретизъм, отбелязва и първата значителна разлика между Църквата и масонството, отричайки именно битието му на духовност. Така докторантката преминава към следващата част от своето изследване – характеристиката на другия компонент от съпоставката – масонството. Тук ще отправя една бележка за неяснотата на последния абзац на първа глава – не е достатъчно убедително обяснението за увлеченията на православния християнин към революционните нагласи, съдържащи се в масонството – с. 64.

Глава втора се занимава с произхода, същността и историята на масонството. Като цяло, тази пространна част от изследването дава обща характеристика на световното явление на *свободното зидарство*, членовете на което се афишират като устремени към постигане на по-голяма политическа и религиозна търпимост и толерантност, а в социално отношение – към установяване на ново, по-справедливо устройство. Особена сила, както знаем, масонството придобива в средата на XVIII век, когато членството в масонските ложи е означавало съгласие и увлечение от идеите на Просвещението (затова идеите на масонството са смятани за движеща сила на Просвещението).

Споменах вече, че тази част от дисертационния труд, опираща се на множество литературни източници, се вглежда в толкова емблематични за масонството детайли, че

може да бъде и самостоятелно разглеждана като принос в историята на проучваното явление. Но по-важното е, че в тази глава Диана Костова извършва замисления сравнителен анализ, съпоставяйки всяка важна черта от масонството с аналогичната от християнството. Така например, стават релефни различията между представите за *Великия архитект на Вселената* и тези на християнското богословие; между идеите за прераждането на душите и християнския персонализъм; между адогматизма/антидогматизма на масонството и християнската догматика – положения, които, макар и известни, тук са поднесени систематизирано и синтетично. Най-сполучливо според мен е проведено сравнението между ценностните системи на масонството и християнството – внимателното „редопологане“ на *братството*, *спомосъществуемостта*, *истината*, *свободата*, *толерантността* и *тайната* като съставки на масонската аксиология, и техните аналози в християнството. Докторантката твърди, че масонската идея за *братството* е заимствана от евангелското учение за любовта към ближния. Тя представя стеснените разбирания на *свободните зидари* по отношение на *спомосъществуемостта* – като афиширана благотворителност и ограничено милосърдие; много добре са написани страниците, които разглеждат разликите в разбиранията за *даряването* в масонската практика и в християнството.

Съпоставени са и основните схващания у двата опонента по отношение на *свободата* и *истината* – тази част от изследването е твърде важна със заключенията си, доколкото разкрива фундаментални различия, основани съответно на рационалистичното и на отиващото отвъд рационализма разбиране за двете понятия. Логично следствие от предшестващия анализ е и този, противопоставящ масонската *тайнственост* на християнските *тайнства*.

Проведените сравнителни изследвания между християнството и синкретичната религия, каквато е масонството, в които (изследвания) са открити както припокриващи се моменти, така и се очертават ясно важните различия, са според мен един от приносите на предложения на вниманието ни дисертационен труд. Компаративистките анализи имат обяснително значение и за останалите части от изложението на труда.

В същата част на дисертацията е направен и *общ исторически преглед на световното масонство*, като са предоставени данни за неговата *институционализация* в различните страни. Що се отнася до ситуацията с Русия, където, по мнението на Бердяев („Руската идея“) значението му като обществено движение е било огромно, доколкото е присъединило към себе си най-видните руски мислители, поставящи акцент върху социалната справедливост, върху реформирането на обществото, то докторантката

би могла да приведе и оценката на иначе широко ползвания в дисертацията Георгий Флоровски. Според него масонството е не епизод, а *etan* в историята на Русия („Пътища на руското богословие“). Това заключение е важно, доколкото съдбата на немалко български интелектуалци, вкл. духовници, е свързана с Русия.

Третата глава обсъжда проникването и разпространението на масонството в България до първата половина на XX век. Прави впечатление добросъвестността на Диана Костова тук, събрала информация от различни, включително архивни извори, за да представи една цялостна картина на присъствието на масонството у нас. Ликът на българското масонство е граден въз основа и на конкретния исторически контекст, в който то е вписано – особено що се отнася до периода след 30-те години на миналия век, избухването на Втората световна война, приемането на Закона за защита на нацията и др. Коментирани са и наличните списъци с български членове на масонството, дадени са кратки биографични справки на по-видните интелектуалци сред тях. Трета глава има предимно фактологически-описателен характер.

Много по-важна – откъм целите на дисертацията – е последната, четвърта глава, в която е анализирано отношението на Църквата към масонството. Нейната първа част е посветена на различията между *свободното зидарство* и Православието, като следва да припомним, че съпоставка между основните характеристики на масонството и християнството бе проведена и във втора глава. Така че от тази гледна точка първият раздел се припокрива донякъде с казаното в предишна част от изследването – така например, първият пункт, по който е открито различие, е този за отношението към догматите. Следващият е идеята за човека – бихме могли да представим тази контроверсия чрез предложената от Достоевски в „Бесове“: *човекобожество vs богочовечество*. По-нататък: стремежът към усъвършенстването на човека (пряко кореспондиращ с идеите на Просвещението) при масонството, определен като *интелектуалистки*, е сравнен с християнския идеал за *духовното усъвършенстване*. Противопоставени са и представите, че масонът следва да е мъж, неосакатен, роден свободен и в зряла възраст, на християнския универсализъм. Следваща важна разлика е прокарана между масонското схващане за самостоятелното битие на душата (като интелектуалната част от човека) и християнската вяра във всеобщото възкресение. Значителни са разликите и в разбиранията за спасението и пътищата към него, като тук отново е приложима изградената от Достоевски опозиция. Сравнение е направено и между масонската ритуалност и литургийността на Църквата, както и между убежденията за тайнствеността/тайнствата – разлика, откритоена и във втора глава.

Разсъждавайки върху реакцията на християнството срещу масонството, докторантката представя гледището на католицизма в исторически план, преди да се спре на отношението на православните среди към българското масонство. Представените исторически данни относно водените през първата половина на ХХ век дебати по този значим не само за Църквата, но и за обществото като цяло въпрос извяват добрата подготовка на авторката, сериозното ѝ отношение към работата.

Специално внимание е отделено на идеите с масонски характер у православния духовник екзарх Стефан и у православния богослов Димитър Дюлгерев, с което е завършено изследването, чийто исторически период е първата половина на ХХ век. Накрая, след кратък коментар на днешното отношение на БПЦ към масонството, е направен опит да се отговори на най-важния всъщност въпрос, който настоящият дисертационен труд повдига у читателя – защо интелигентни и нравствено възвисени хора, сред които и гении на човечеството – да споменем например Моцарт, са привлечени от масонството; защо и християни, включително духовници, пълнят неговите редици? Краткият отговор на Диана Костова гласи, че този факт се дължи на подмяната и измамата. По-дългият отговор включва ролята на обществената антицърковна атмосфера; желанието да бъде опознато – с цел оборването му отвътре – явлението; имитацията, всъщност подмяната на християнството, извършвана от гностичното по същността си масонство. Всичко това е така, но не следва ли да се потърсят причините и у Църквата, в нейния „човешки аспект“, в неумелостта и неубедителността на нейните дейци в противопоставянето им на този ерзац?

Няколко думи за автореферата на дисертацията – той е изготвен добре и представя точно труда. По отношение на формулировката на приносните моменти – смятам, че има основание първите три да бъдат определени като такива, а последните два са просто един плюс към цялостното изследване.

Дисертацията е написана на ясен, разбираем език. Има нужда от корекция на допуснати граматически грешки. Би следвало и да се каже не „руският изследовател Е. Елбакян“, а „руската изследователка Е(катерина) Елбакян“. Някои данни за масонски дейци се повтарят.

Общото ми впечатление от уменията на Дина Костова да формулира и решава научен проблем, да излага и аргументира позицията си, да издирва и борави с разнообразни литературни извори, е положително и аз съм убедена, че тя заслужава да получи исканата образователна и научна степен „доктор“ по професионално

направление 2.4. *Религия и теология*. Като член на научното жури ще гласувам с „да“
това да се случи.

10. 05. 2019

Подпис: